BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshâk, *es-Sîre* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Rabat 1967, s. 47; İbnü'l-Kelbî, *Cemheretü'n-neseb* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kuveyt 1403/1983, I, 90-94; İbn Sa'd, *et-Tabakātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 70, 74-78, 146; III, 19; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi—Provençal), Kahire 1953, s. 14-15; İbn Habîb, *el-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942, s. 162-168, 457; Ezrakī, *Ahbâru Mekke* (nşr. Rüşdî es-Sâlih Melhas), Beyrut 1389/1969, I, 109 vd.; İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 70-73, 112, 117, 604; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, I (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, s. 52-63; Müberred, *Nesebü ʿAdnân ve Kahtân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1354/1936, s. 2-3; Taberî, *Târîh* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, I, 1091-1092, 1098-1100; İbn Düreyd, *el-İştikāk* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1378/1958, s. 16, 17, 37, 155-156; Neşet Çağatay, "Hz. Muhammed'in Soyu, Çocukluğu ve Gençliği", *AÜİFD*, VIII (1961), s. 25-26.

 Mustafa Fayda

ABDÜNNÂFİ İFFET EFENDİ

(1823-1890)

Son devir Osmanlı devlet ve ilim adamı.

Ramazanoğulları hânedanına mensup olduğundan Ramazanzâde, alçak gönüllü, edep ve iffet sahibi bir kişi olduğu için de İffet lakabı ile tanınmıştır. Babası, eski Adana müftüsü Hacı İshak Efendi'nin oğlu Muhammed Saîd Efendi'dir. Bağdatlı İsmâil Paşa'nın kaydettiğine göre babası da müftüdür.

Abdünnâfi İffet, Buharalı Abdürrahim Efendi'den ilim tahsil etti. Öğrenim hayatından sonra Bursa'ya müderris olarak tayin edildi. 1845 yılında İstanbul'a gelerek devletin çeşitli kademelerinde görevler yaptı. Dürüstlüğü ve çalışkanlığı sayesinde memuriyet hayatında kısa zamanda yükseldi. Adana mal müdürlüğü, Halep Meclis-i Kebîr reisliği, Adana, Halep ve Harput defterdarlığı, Trabzon, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd tahkikat ve rüsûmat memurluğu, İntihâb-ı Me'mûrîn Komisyonu başkanlığı yaptı. 1869'da Saraybosna, daha sonra da Hersek mutasarrıflığına getirilen Abdünnâfi Efendi hacdan dönerken Tâif'te vefat etti ve oraya defnedildi.

Eserleri. Bu hareketli memuriyet hayatı sırasında ilmî ve edebî çalışmaları da ihmal etmeyen Abdünnâfi Efendi'nin belâgat, hadis, tasavvuf, ahlâk, felsefe ve mantık ilimlerine dair çoğu basılmış birçok tercüme ve telif eseri vardır. **1.** *en-Nef'u'l-muavvel fî tercemeti't-Telhîs ve'l-Mutavvel.* Hatîb el-Kazvînî'nin Arap belâgatına dair meşhur eseri *Telhîsü'l-Miftâh*'ın ve bunun Teftâzânî tarafından yapılmış geniş şerhi olan *el-Mutavvel*'in gramer açısından tahlîlî bir tercümesi olup Abdünnâfi Efendi'nin Arap dili, edebiyatı ve belâgatı sahasındaki ilmî kudretini göstermektedir. Eserin birinci cildi Saraybosna'da (1289), ikinci cildi de İstanbul'da (1290) basılmıştır. **2.** *Terceme-i Nuhbetü'l-fiker.* İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis usulüne dair *Nuhbetü'l-fiker* adlı kitabının tercümesi olup Ma'mûretülazîz'de (Elazığ) basılmıştır (1301). **3.** *Nâfiu'l-âsâr Nevbâve-i Simârü'l-esmâr.* Edebî ve tarihî bilgilerin yanı sıra bazı hikâyelerle ahlâka dair konuları da ihtiva eden Türkçe bir eserdir (İstanbul 1286). **4.** *Mahzen-i Esrâr-ı Şuarâ.* Yetmiş dokuz sayfadan ibaret bir Türkçe risâle olup taş basması halinde yayımlanmıştır (1273). **5.** *Müntehabât-ı Nâfia-i Risâle-i Kuşeyriyye. er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*'den seçmeler mahiyetinde olan bu kitap da basılmıştır (İstanbul 1307). **6.** *Terceme-i Burhân-ı Gelenbevî. Terceme-i Âdâb-ı Gelenbevî* adıyla da anılan mantığa dair bir eserdir (İstanbul 1302). **7.** *Kâmilü'l-âsâr Hikâye-i Cihândâr* (Hanya Girit Matbaası, 1291). Ayrıca kendi şiirlerini topladığı *Divançe-i Şâir* ve *Ravzatü'l-fesâhat* adlı eserlerinden de söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdünnâfi İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, Bosna 1289, I, *Mukaddime*; *Osmanlı Müellifleri*, I, 387; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 519; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 632; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61, VI, 199; Özege, *Katalog*, II, 803; III, 998, 1271, 1291, 1315; IV, 1813, 1821.

 İsmail Durmuş

ABDÜNNÂSIR, Cemal

(جمال عبدالناصر)

(bk. CEMAL ABDÜNNÂSIR).

ABDÜNNEBÎ ŞEYH SADR

(عبدالنبى شيخ صدر)

(bk. İBN ABDÜLKUDDÛS, Şeyh Sadr).

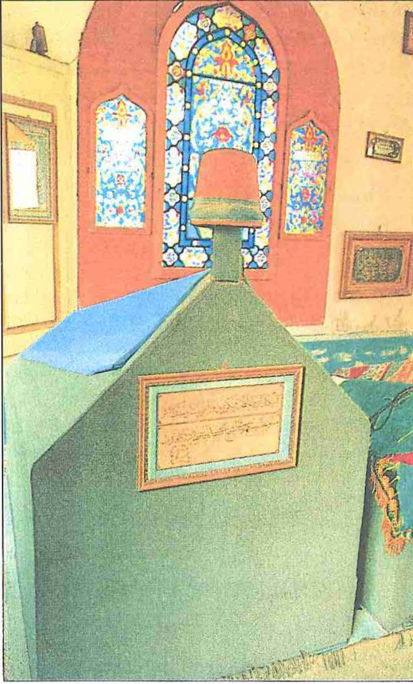
ABDÜRRAHİM DEDE, Şeydâ Hâfız

(ö. 1214/1800)

Bestekâr, kudümzenbaşı ve şair.

Daha çok Şeydâ Hâfız diye tanınır. İstanbul'da doğdu. Halvetiyye tarikatına mensup bir zatın oğludur. Küçük yaşta hâfız oldu. Kısa bir süre sonra gözlerini kaybetti. Tarikat âdâbı ve mûsikideki ilk bilgilerini, devam ettiği mevlevîhanelerden aldı. Gayreti ve kabiliyeti sayesinde kısa zamanda kendisini yetiştirdi. Bestekâr ve neyzen olarak devrin önde gelen mûsiki üstatları arasında yer aldı. Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Selim Dede'den **sikke*** giydi. Bazı kaynaklarda bir ay kadar Yenikapı Mevlevîhanesi'nin kudümzenbaşılığını yaptığı kaydedilir. Yakın ilgisini gördüğü III. Selim tarafından hacca gönderildi. Hac dönüşü evinde bir iki yıl inziva hayatı yaşadı. Subhi Ezgi'nin bildirdiğine göre, hayatının son yıllarında Üsküdar Mevlevîhanesi'nde de kudümzenbaşılık yapmıştır. Yetmiş yaşlarında iken 1214 (1800) yılı sonlarında öldü ve Üsküdar Mevlevîhanesi Türbesi'ne defnedildi. Mehmed Süreyyâ ve Subhi Ezgi ölüm tarihini 1212 (1798) olarak gösteriyorlarsa da bu doğru değildir. Çağdaşlarından Nebil Bey'in ta'miyeli tarihi (bk. TARİH DÜŞÜRME), bu hususta hiçbir tereddüde yer bırakmayacak kadar açıktır. Nitekim M. Kemal Özergin, Vak'anüvis Muvakkitzâde Nûr Mehmed Efendi'nin yazdığı, Şeydâ Dede hakkında küçük bir hal tercümesi özelliğini taşıyan ikinci bir tarih manzumesini neşretmiştir. Dede'yi yakından tanıdığı anlaşılan şairin bu manzumedeki tarih mısraı da 1214 yılını göstermektedir. Bu yılın son aylarında vefat ettiği bilinen Şeydâ Dede'nin ölüm tarihi Özergin'e göre 1800 yılının Şubat-Mayıs ayları arasına rastlamaktadır. Halen sandukasında asılı levhada bulunan 27 Muharrem 1215 ibaresi ise Dede'nin gerçek vefat tarihinden bir iki ay kadar sonrasını göstermektedir.

Zamanımıza ulaşan eserlerinden, devrinin önde gelen bestekârları arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim kaynaklarda devrinin Hâfız Post'u olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Eserleri dinî ve din dışı bestelerden oluşmaktadır. Bilhassa Mevlevî âyini, kâr-ı nâtık ve şarkıları ile tanınmıştır. Irak, ısfahan ve hicâzeyn makamlarında üç Mevlevî âyini bestelemiştir. Bunlardan ırak âyini ilk olarak 1785'te Yenikapı Mevlevîhanesi'nde okunmuş, diğer ikisi ise zamanla unutulduğundan günümüze ulaşamamıştır. Hacı Sâdullah Ağa, Küçük Mehmed Ağa ve Vardakosta Ahmed Ağa ile birlikte bestelediği tâhir makamındaki "kâr"ı da unutulan eserleri arasındadır. Aynı zamanda iyi bir neyzen olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. Eserlerine çeşitli güfte mecmualarında rastlanıyorsa da bunlardan ancak bir Mevlevî âyini, bir saz eseri ve on sözlü eserinin notası günümüze kadar gelebilmiştir.

Abdürrahim Dede'nin sandukası (Üsküdar Mevlevîhanesi)

Tezkirelerde belirtildiğine göre Abdürrahim Dede aynı zamanda edip ve şairdir. Şiirlerinde genellikle Şeydâ mahlasını kullanmakla birlikte, Şeydâ mahlaslı diğer şairlerden ayırt edilmek için Şeydâ Dede, Şeydâ Derviş ve Şeydâ Hâfız mahlaslarını da kullanmıştır. Bestelediği eserlerin güftelerini kendi şiirlerinden seçtiği bilinmektedir. Şiirleri divan halinde toplanmamıştır; ancak bunların bazı örneklerine mecmualarda rastlanmaktadır. Konya Mevlânâ Müzesi yazmaları arasında (nr. 2163) bulunan mecmua bunlardan biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlâhiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 147b; Esrâr Dede, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 756, s. 204-205; Fatin, *Tezkire*, s. 228; *Sicill-i Osmânî*, III, 184; S. Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 129-130; V, 360-361; *Mevlevî Âyinleri* (İstanbul Konservatuarı Neşriyatı), İstanbul 1934, VIII, 436-445; S. Nüzhet Ergun, *Antoloji*, İstanbul 1942, I, 167-169; 1943, II, 637, 638; Abdülbâki Gölpınarlı, *Konya Mevlâna Müzesi Yazmaları Kataloğu*, Ankara 1971, II, 238; Sadettin Heper, *Mevlevî Âyinleri*, Konya 1974, s. 141-149; T. Kip, *TSM Sözlü Eserler Repertuvarı*, s. 88, 186, 201; Öztuna, *TMA*, I, 10; M. Kemal Özergin, "Hâfız Şeydâ Dede'ye Dair Bir Tarih Manzumesi", *Mızrap*, sy. 17, İstanbul 1984, s. 4-6.

NURİ ÖZCAN

ABDÜRRAHİM EFENDİ, Abaza Şeyhi

(bk. ABAZA ŞEYHİ).

ABDÜRRAHİM EFENDİ, Hoca

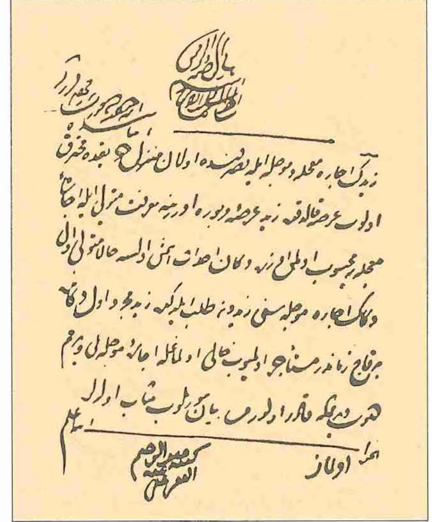
(ö. 1066/1656)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Adana'da doğdu. İlk tahsilini tamamladıktan sonra Hüseyin Halhalî ve Sadreddinzâde Mehmed Emin Efendi'den ders aldı. Daha sonra Hocazâde Abdülaziz Efendi'ye intisap etti ve ondan mülâzım oldu. 1620-1624 tarihleri arasında Siyavuş Paşa, Hâfız Paşa ve Mustafa Paşa medreselerinde, ardından Sahn-ı Seman, Ayasofya, Süleymaniye ve Sultan Ahmed medreselerinde müderrislik yaptı. Bir süre sonra kadılık mesleğine geçerek 1634'te Yenişehir kadısı oldu. 1638'de önce İstanbul pâyesini aldı, sonra fiilen İstanbul kadısı, 1641'de de Anadolu kazaskeri oldu. Kısa bir süre Adana kadılığı yaptıktan sonra 1645'te Rumeli kazaskerliğine, 25 Nisan 1647'de de şeyhülislâmlığa getirildi.

Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde en önemli icraatı, Sultan İbrâhim'in önce hal'ine, daha sonra da katline fetva vermesidir. Bu konuda ocak ağalarını yanına almış, ayrıca ulemânın da desteğini sağlamıştı. 18 Temmuz 1649'da ocak ağalarının aşırı hareketleri sırasında Murad Paşa'nın gadrine uğrayarak azledildi ve Mekke'ye gönderildi. Hacdan sonra Kudüs kadılığına tayin edildi. Bir süre sonra yine ocak ağalarının aracılığı ile İstanbul'a döndü ve kendisine Üsküdar kadılığı verildi. Ağalar Vak'ası (1651) sırasında İstanbul'dan çıkarılarak Belgrad'a gönderildi; 6 Şubat 1656'da orada vefat etti ve Belgrad'da İmâret Camii avlusuna defnedildi.

Müderrislik hayatı boyunca pek çok talebe yetiştirdiğinden "hoca" unvanıyla anılan Abdürrahim Efendi bilgili, dürüst ve doğruyu söylemekten çekinmeyen bir âlimdi. Sultan İbrâhim'in hal'i ve öldürülmesi olaylarının bizzat içinde bulunmuş ve olayların akışında tesiri olmuştur. Kâtip Çelebi, çeşitli konularda onun desteğini görmüş, hatta ondan aldığı bilgileri yer yer *Fezleke*'de zikretmiştir (II, 293). Bazı kitapların kenarlarına yazdığı hâşiyeler dışında herhangi bir eseri bilinmemektedir (bk. Uşşâkīzâde, s. 196).

Hoca Abdürrahim Efendi'nin bir fetvası (*İlmiyye Salnâmesi*, s. 457)

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, II, 292-293; Naîmâ, *Târih*, İstanbul 1281-83, IV, 298, 303; VI, 243-244; Uşşâkīzâde, *Zeyl-i Şakāik* (nşr. H. J. Kissling), Wiesbaden 1965, s. 193-196; Şeyhî, *Vekāyiu'l-fuzalâ*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2361, I, vr. 118a-b; *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 54; *Sicill-i Osmânî*, III, 330; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 455-457; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 467; Tayyib Gökbilgin, "İbrâhim", *İA*, V/2, s. 883-885.

MEHMET İPŞİRLİ

ABDÜRRAHİM EFENDİ, Menteşzâde

(ö. 1128/1716)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Bursa mahkemesi kâtibi Kurt Mehmed Efendi'nin oğlu ve Menteşzâde Mehmed Efendi'nin damadıdır. Bursa'da doğdu, buradaki tahsilinden sonra İstanbul'a gitti. Minkārîzâde Yahyâ Efendi'ye intisap ederek ondan mülâzım oldu. Önce Tûtî Latif, Ümm-i Veled, Canbaziye, Süleyman Subaşı, Hatice Sultan, daha sonra Sahn-ı Seman, Zal Paşa, Mihrimah Sultan, Eyüp Sultan medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından kadılık mesleğine geçerek Yenişehir ve Edirne kadısı oldu. Bir süre sonra azledilerek on yıl kadar kendisine görev verilmedi. Nihayet kısa bir müddet Üsküdar ve Mısır kadılığı yaptıktan sonra 1705'te İstanbul kadılığı pâyesini aldı; 1708'de de Anadolu kazaskerliğine getirildi. 1711, 1713 ve 1715'te üç